

ЕКОЛОГІЯ І МОНІТОРИНГ

УДК 502.4

Г. В. БОНДАРУК, М. А. БОНДАРУК, О. Г. ЦЕЛІЩЕВ*
**ВИЗНАЧЕННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ЦІННОСТІ ЛІСОВИХ ТЕРИТОРІЙ
ЗА ЛАНДШАФТНИМИ КРИТЕРІЯМИ**

Український науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г. М. Висоцького

На прикладі ландшафтно-територіального комплексу лісового масиву модельного лісгоспу опрацьовано методичні засади визначення природоохоронної цінності лісових територій відповідно до системи ландшафтних критеріїв (природність, унікальність, ландшафтне різноманіття, репрезентативність, культурне значення), ухвалених на державному та міжнародному рівнях. Встановлено, що за сукупністю критеріїв цей ландшафтно-територіальний комплекс має регіональну природоохоронну цінність. Площа території є достатньою для створення резерватів регіонального значення таких категорій охорони, як пам'ятка природи, заповідне урочище, заказник і ландшафтний заказник.

Ключові слова: ландшафтно-територіальний комплекс, ландшафтні критерії, антропогенне перетворення ландшафтів, природоохоронна цінність, лісові масиви.

Вступ. Актуальність визначення природоохоронної цінності лісових територій обумовлена міжнародними зобов'язаннями України щодо збереження різноманіття біоти та природних ландшафтів, ведення лісового господарства на принципах сталого розвитку [9, 13, 23, 25, 26]. Проблема збереження природного різноманіття вирішується на державному та міжнародному рівнях шляхом створення заповідних територій різного призначення, режимів охорони та користування [10, 24]. За своєю природоохоронною цінністю території розподіляються на три групи [22]: території, які відзначаються різноманітністю або унікальністю біоти; території, на яких добре збереглися природні ландшафти, що мають континентальну, національну або регіональну цінність; території, які являють собою перетворені людиною ландшафти, проте мають значну природничу та історико-культурну цінність. Міжнародною спілкою охорони природи (МСОП), а також на державному рівні, одними з основних критеріїв щодо визначення природоохоронної цінності об'єктів і відбору територій для створення природоохоронних резерватів різних типів визнано ландшафтні критерії [9, 22]. Останні є визначальними для комплексного аналізу природних умов штучних адміністративних одиниць, вони враховують як сукупність фізико-географічної інформації, так і дані щодо антропогенної трансформації місцевості [1, 5].

Ландшафтні критерії за своєю сутністю є географічними критеріями, проте вони тісно корелюють з біологічними – флористичними та геоботанічними критеріями оцінки територій. Особливо важливим є тісний зв'язок між показниками біорізноманіття та характеристиками просторової структури ландшафту, під якою розуміють кількісне співвідношення та просторове розподілення різних елементів ландшафту. Кожний доволі великий природно-територіальний комплекс характеризується неоднорідністю ґрунтоутворювальних порід та гідрологічного режиму, а це, своєю чергою, спричиняє неоднорідність флори, рослинності та біоти загалом. У межах одиниці районування відзначається внутрішня контрастність флор при наявності ландшафтів із контрастними умовами літології та рельєфу. Мережа лісових заповідних об'єктів повинна репрезентувати на рівні кожного природного району найбільш значущі ландшафтні елементи, зональні, висотні та регіональні типи екосистем, основні синтаксономічні одиниці рослинності, місцезростання рідкісних лісових видів і таких, що зникають, природні середовища високої біологічної цінності, а також широкий спектр ґрунтово-гідрологічних і геохімічних відмін [15, 16, 18, 21, 28].

* © Г. В. Бондарук, М. А. Бондарук, О. Г. Целіщев, 2013

Метою досліджень є опрацювання ландшафтних методів оцінювання природоохоронної цінності лісових територій на прикладі ландшафтно-територіального комплексу лісового масиву модельного лісгосподарського підприємства.

Об'єкти досліджень – ландшафтно-територіальний комплекс лісового масиву, який являє собою південну частину урочища «Великий ліс» Південного лісництва Данилівського дослідного держлісгоспу (ДДЛГ) УкрНДЛГА. Загальна площа дослідженого лісового масиву становить 696,4 га, з них вкритої лісом площі 610,1 га, або 87,6 % загальної площі.

Матеріали та методи. Загальна характеристика ландшафтно-територіального комплексу лісового масиву модельного лісгоспу включає визначення: місцезнаходження та типу землекористування, показників фізико-географічного [4], геоботанічного [2] та лісгосподарського [12] районувань. На основі аналізу лісовпорядних планшетів М 1 : 10000 або 1 : 25000 і таксаційних описів відповідного лісовпорядкування складається картосхема лісового масиву із зазначенням просторового розташування окремих виділів в межах певної категорії захисності [19] за категоріями земель із визначенням вкритої лісом площі.

Ландшафтно-територіальні комплекси лісових масивів оцінюють за базовими ландшафтними критеріями відбору особливо цінних територій, якими є ступінь: природності (L-n – ландшафти території зберегли свій вигляд у природному або близькому до природного стані); унікальності (L-u – на території наявні унікальні природні ландшафти); ландшафтної різноманітності (L-d – на території трапляється значна кількість різних і контрастних видів ландшафтів або природних територіальних комплексів); репрезентативності (L-r – ландшафтна структура території є типовою для даного регіону); культурного значення (L-c – ландшафти території перетворені людиною та мають значну історико-культурну цінність) [22]. Ландшафтне різноманіття оцінюють з використанням атласу сучасного ландшафтно-географічного районування України [3] та атласу Харківської області [7], методичних рекомендацій з моніторингу лісів [14], за наявністю та кількістю природних територіальних комплексів (наприклад, плакорні природні комплекси, долинні природні комплекси, гірські та акваторіальні природні комплекси), елементів макрорельєфу (наприклад, схилі, прирічкові місцевості, балково-долинні місцевості, заплавні місцевості), мезорельєфу (зони в межах заплав, схили ярів, тальвеги струмків, безстічні депресії) і за характером ґрунтоутворювальних порід (алювіальні, моренні відкладення, лесові породи, карбонатні щебенюваті відкладення тощо) із нанесенням на карту та визначенням їхньої площі (га). Типи екоотопів та типи лісу [17] упорядковують за елементами макро- та мезорельєфу, розраховують їхню розповсюдженість у ландшафті (за відсотком площі) та насиченість ними вкритої лісом площі. Відзначають наявність унікальних природних ландшафтів, типовість (репрезентативність) ландшафтної структури для цього регіону [27], а також наявність перетворених людиною ландшафтних територій, що мають історико-культурну цінність (наприклад, ландшафтний дендропарк, меморіальний комплекс). Відзначають наявність об'єктів, які становлять загрозу для біорізноманіття лісового масиву та знижують цінність відповідного ландшафтно-територіального комплексу (наприклад, військові полігони, туберкульозні диспансери, шахти, терикони, виробництва-забруднювачі навколишнього середовища тощо).

Для аналізу природності ландшафту досліджують співвідношення на різних його ділянках (виділах) природних та антропогенних елементів, а також наявність антропогенних екоотопів. Природні елементи ландшафту – це угруповання та екосистеми із самостійним розвитком та саморегуляцією (у т. ч. у стадії самовідновлення), виконавці функції стабілізації екологічного балансу, незалежно від історії їхнього створення та використання. Тому до природних (хоча й перетворених) елементів ландшафту відносяться такі, як болота в стадії самовідновлення, водойми на місці торфових кар'єрів, більшість лісових масивів, значна частина луків після осушувальної меліорації тощо. Антропогенні елементи ландшафту об'єднує відсутність у них здатності до самовідновлення, внаслідок

чого виникає потреба у здійсненні спеціалізованих заходів для підтримання їх у сучасному стані. Це рілля, сади, городи, населені пункти, транспортні мережі, корисні копалини, а також території, на яких природний живий покрив не може бути відновленим без заходів з рекультивациі. Антропогенні екотони – це екосистеми (ділянки екосистем) на природних елементах ландшафту, які межують із антропогенними елементами останнього та фактично постійно відчують їхній вплив. Ширина зони впливу антропогенного елемента ландшафту на природний елемент може варіювати залежно від об'єкта та особливостей впливу.

Природність ландшафтів оцінюють за допомогою карти (планшету) із виділенням 5 типів структури ландшафту [22]:

– А – природні елементи ландшафту покривають усю територію, яка аналізується (90–100 %);

– Б – природні елементи покривають територію (70–89 %), однак є антропогенні екотони вздовж комунікацій, меліоративних каналів тощо;

– В – на території є як природні (30–69 %), так і антропогенні елементи ландшафту;

– Г – на території переважають антропогенні ландшафти, серед яких трапляються природні екосистеми (10–29 %);

– Е – на території є тільки антропогенні ландшафти (природних менше ніж 10 %).

На основі оцінки природності ландшафтів і розташування їхніх антропогенних елементів роблять висновок про територіальну цілісність (фрагментованість, компактність) ландшафтно-територіального комплексу.

Методика оцінювання антропогенного перетворення ландшафтів [1], адаптована нами для оцінки лісових природно-територіальних комплексів, полягає у присвоєнні кожному виду природокористування рангу антропогенного перетворення відповідно до сили його дії на природно-територіальний комплекс:

– територіям природно-заповідного фонду присвоюють ранг, що дорівнює 1;

– лісопокритим площам – 2;

– лучно-болотним комплексам, болотам – 3;

– пасовищам і сіножаттям – 4;

– садам, виноградникам, деревним плантаціям, незімкненим лісовим культурам – 5;

– ріллі, лісовим площам після суцільної рубки – 6;

– сільським населеним пунктам, площам під забудовою лісогосподарських підприємств – 7;

– містам і селищам міського типу – 8;

– водосховищам, водоканалам і водоймам – 9;

– транспортним шляхам – 10;

– промисловим землям – 11;

– землям, порушеним внаслідок видобутку корисних копалин, – 12.

Наступним етапом є визначення площі кожного виду природокористування в межах досліджуваних ландшафтів, виділення за переважанням одного чи декількох видів природокористування, що помітно відрізняються за силою впливу на природні комплекси. Окрім того, кожному виду природокористування залежно від характеру його перетворювального впливу на ландшафт присвоюють індекс глибини перетворення:

– природоохоронним територіям – 1,00;

– лісам – 1,05;

– лучно-болотним комплексам, болотам – 1,10;

– пасовищам і сіножаттям – 1,15;

– садам, виноградникам, деревним плантаціям, незімкненим лісовим культурам – 1,20;

– ріллі, лісовим площам після суцільної рубки – 1,25;

– сільським населеним пунктам, площам під забудовою лісогосподарських підприємств – 1,30;

- містам і селищам міського типу – 1,35;
- водосховищам, водоканалам і водоймам – 1,40;
- транспортним шляхам – 1,50;
- промисловим землям – 1,55;
- землям, порушеним внаслідок видобутку корисних копалин, – 1,60.

Коефіцієнт антропогенного перетворення ландшафтів визначається за формулою (1):

$$K_{\text{ан}} = \frac{\sum_{i=1}^n (r_i \times p_i \times q)}{100}, \quad (1)$$

де $K_{\text{ан}}$ – коефіцієнт антропогенного перетворення; r_i – ранг антропогенного перетворення ландшафтів i -тим видом природокористування; p_i – площа i -того виду природокористування (у відсотках до площі ландшафтного району); q – індекс глибини перетворення ландшафтів.

Ступінь антропогенного перетворення ландшафтів природно-територіального комплексу визначають за такою шкалою:

- 1,00–2,50 – неперетворені (природні) ландшафти;
- 2,51–3,50 – умовно неперетворені ландшафти;
- 3,51–4,50 – майже неперетворені ландшафти;
- 4,51–5,50 – дуже слабо перетворені ландшафти;
- 5,51–6,50 – слабо перетворені ландшафти;
- 6,50–7,00 – помірно перетворені ландшафти;
- 7,10–7,40 – середньо перетворені ландшафти;
- 7,41–7,90 – сильно перетворені ландшафти;
- 7,91–8,50 – дуже сильно перетворені ландшафти.

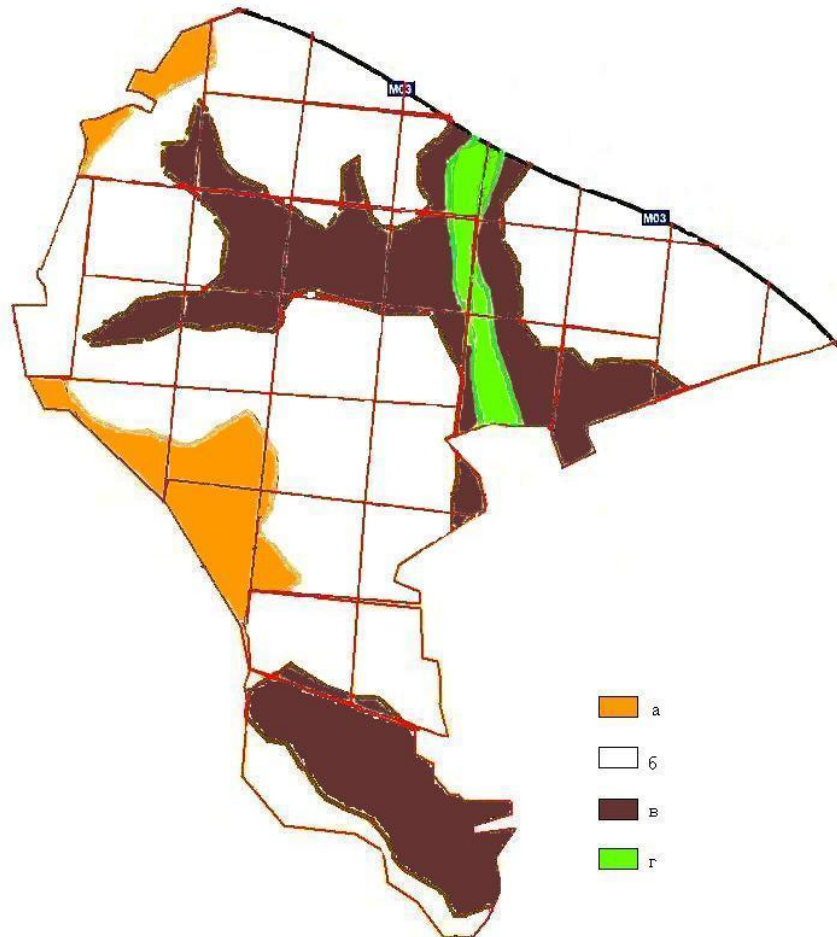
Питання територіальної достатності для створення резерватів різних категорій охорони (площа території достатня для виявлення її біоекологічного, функціонального, ландшафтного, історико-культурного значення в масштабі регіону) немає чітких нормативів визначення. Нами наведено власні узагальнення аналізу площі діючих об'єктів ПЗФ України [6, 8, 11, 20]:

- Пам'ятка природи – у середньому 0,1–100 га.
- Заповідне урочище – наявна площа лісового урочища (від декількох гектарів до декількох сотень гектарів).
- Заказник – від декількох гектарів до декількох сотень гектарів (звичайно 10–200 га). Площа ландшафтних заказників може дорівнювати площі регіональних ландшафтних парків.
- Заповідник – від декількох тисяч гектарів до декількох десятків тисяч гектарів (у середньому близько 10000 га).
- Регіональний ландшафтний парк – 1000–20 000 га (у середньому 5000 га).
- Національний природний парк – близько 10 000 га і більше.
- Біосферний заповідник – у середньому близько 50 000 га.

Результати та обговорення. Об'єкт досліджень розташований у південній частині Лівобережного Лісостепу України (у територіально-адміністративному відношенні – у Дергачівському районі Харківської області). Відповідно до фізико-географічного районування район досліджень знаходиться в межах Харківської лісостепової області західних схилів Середньоросійської височини Середньоросійської лісостепової провінції Лісостепової зони [4]; відповідно до геоботанічного районування – в межах Зміївсько-Валківсько-Дергачівського району Харківського лісостепового округу дубових, липово-дубових лісів та лучних степів Середньоросійської лісостепової підпровінції Європейсько-Сибірської лісостепової області [2]; відповідно до лісогосподарського районування – в межах району Харківського лісостепу з дубовими, липово-дубовими лісами та лучними степами Середньоросійського лісостепового округу Лісостепової області [12].

Досліджений лісовий масив стосовно територіального розподілу за категоріями захисності, а відповідно, й встановленими режимами природокористування є практично однорідним – основна його частка (майже 97,9 %) складається з лісопаркової частини лісів зелених зон навколо населених пунктів (категорія «Рекреаційно-оздоровчі ліси»). Іншу частину (2,1 % від загальної площі дослідженого лісового масиву) становлять ліси, розташовані в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а саме – ботанічна пам'ятка природи «Південне» (категорія «Ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення»). У межах дослідженої території наявні також ділянки лісу, що віднесені до захисних смуг лісів уздовж автомобільних доріг державного значення (категорія «Захисні ліси»), проте їхня площа є незначною та становить лише 0,04 % від загальної території.

Ландшафтне різноманіття за елементами рельєфу. Ландшафтно-територіальний комплекс дослідженого модельного лісового масиву за своєю структурою є одним із типових для Південного Лісостепу України, а саме для Харківського Лісостепу з дубовими, липово-дубовими лісами і лучними степами, та формується з елементів рельєфу, які належать переважно до долинних природних комплексів (87,8 % дослідженої території), а також з елементів, що належать до плакорних природних комплексів (12,2 % дослідженої території) (рис. 1).

а – плакорні природні комплекси.

в – долинні природні комплекси. Схиліві прирічкові місцевості.

б – долинні природні комплекси. Балково-долинні місцевості.

г – долинні природні комплекси. Заплавні місцевості.

Рис. 1 – Картосхема розташування природних ландшафтних комплексів у модельному лісовому масиві

Плакорні природні комплекси в межах дослідженої території представлені виключно пласкими та слабохвилястими просторами із сірими та темно-сірими ґрунтами, з чорноземами типовими середньогумусними, реградованими, опідзоленими, переважно на лесових породах з кленово-липово-дубовими лісами (зональний тип), із ділянками лучних степів. Долинні природні комплекси більш різноманітні та представлені елементами рельєфу трьох типів місцевостей. Найбільшу площу серед них (55,7 % території долинних природних комплексів) займають елементи балково-долинних місцевостей, а саме: верхів'я балок, балкоподібні долини малих річок, великі балки з постійними або тимчасовими водотоками, на схилах з темно-сірими лісовими ґрунтами, чорноземами типовими середньогумусними, опідзоленими, реградованими, переважно на лесових породах з кленово-липово-дубовими лісами. Друге за поширенням місце посідають елементи схилових прирічкових місцевостей, а саме похилосхиліві слабо розчленовані верхів'ями балок простори схилів плакорів та похило опуклі міжбалочні простори з кленово-липово-дубовими лісами та ділянками лучних степів (39,2 % території долинних природних комплексів). Ґрунти: темно-сірі лісові, сірі лісові, лучні потужні слабоопідзолені намиті, темно-сірі лісові намиті оглеєні на лесовидних суглинках. Доволі рідкісними в межах дослідженого ландшафтно-територіального комплексу є елементи заплавних місцевостей (5,1 % території долинних природних комплексів), які представлені пласкими западинами з торфовисто-болотними, лучно-болотними глеєвими та лучними оглеєними ґрунтами на делювії, болотно-різнотравною та чагарниковою рослинністю, чорновільховими лісами. Територія заплавних місцевостей характеризується наявністю невеликої маловодної річки Очеретянки – притоку р. Харків та декількох джерел питної води, одне з яких є добре облаштованим і знаходиться неподалік контори Південного лісництва.

Загальний розподіл площі лісового фонду дослідженого модельного масиву за природними ландшафтними комплексами наведений у табл. 1.

Таблиця 1

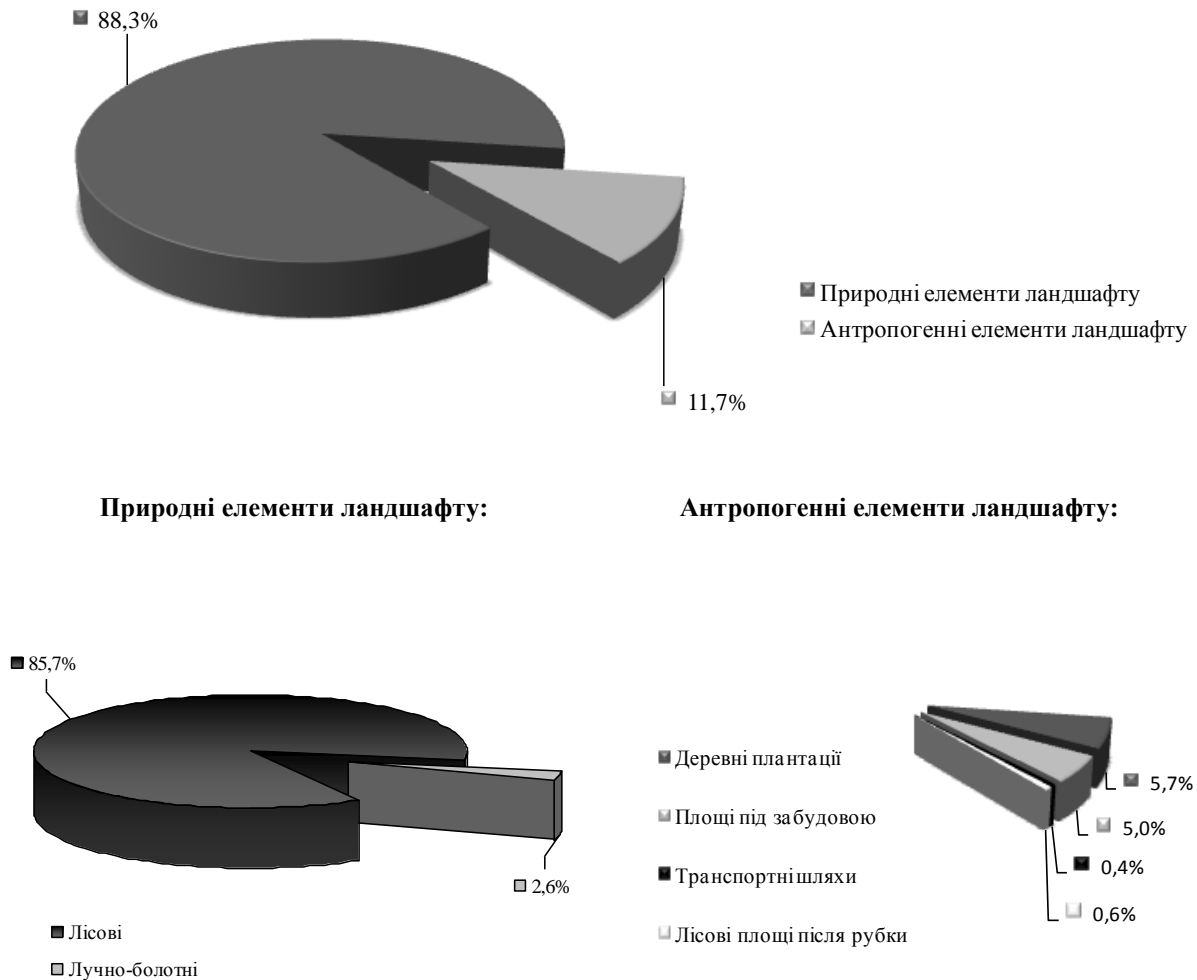
Розподіл площі лісового фонду модельного масиву Південного лісництва Данилівського ДДЛГ за природними ландшафтними комплексами

Назва і характеристики природного ландшафтного комплексу	Площа	
	га	%
<i>Плакорні природні комплекси:</i>	85,1	12,2
Пласкі та слабохвилясті простори із сірими та темно-сірими ґрунтами, з чорноземами типовими середньогумусними, реградованими, опідзоленими, переважно на лесових породах з кленово-липово-дубовими лісами, з ділянками лучних степів	85,1	12,2
<i>Долинні природні комплекси:</i>	611,3	87,8
<i>Схиліві прирічкові місцевості</i>		
Похилосхиліві слабо розчленовані верхів'ями балок простори схилів плакорів та похилоопуклі міжбалочні простори з кленово-липово-дубовими лісами та ділянками лучних степів	239,9	34,4
<i>Балково-долинні місцевості</i>		
Верхів'я балок, балковидні долини малих річок, великі балки з постійними або тимчасовими водотоками, на схилах з темно-сірими лісовими ґрунтами, чорноземами типовими середньогумусними, опідзоленими, реградованими, переважно на лесових породах з кленово-липово-дубовими лісами	340,4	48,9
<i>Заплавні місцевості</i>		
Пласкі западини з торфовисто-болотними та торфово-болотними ґрунтами, болотно-різнотравною та чагарниковою рослинністю, чорновільховими лісами	31,0	4,5
Разом:	696,4	100,0

Екотопи плакорних природних комплексів через незначну свою частку в межах дослідженого лісового масиву не відрізняються різноманіттям. Більшу частину плакорів (88,8 %) займають свіжі груди (D₂) із типами лісу – свіжа кленово-липова (98,4 %) і свіжа ясенєво-липова (1,6 %) діброви, значно меншу (11,2 %) – сухі груди (D₁) із типом лісу – суха кленово-липова діброва. Найбільша гетерогенність екотопів притаманна балково-

долинним і схиловим прирічковим місцевостям долинних природних комплексів із переважанням свіжих грудів (85,5 % і 83,7 % вкритої лісом площі відповідного елемента), помітним представництвом сухих грудів (13,5 % і 9,7 %) і значно меншою часткою вологих грудів (0,9 % і 6,6 %). Сухі груди обох місцевостей зайняті сухою кленово-липовою дібровою. В умовах свіжих грудів балково-долинних місцевостей переважною (98,8 %) є свіжа кленово-липова діброва, свіжа ясенєво-липова діброва займає незначну частку (1,2 %). Вологі груди балково-долинних місцевостей розподілені між вологими кленово-липовою та ясенєво-липовою дібровами (81,1 % і 18,9 %). Свіжі та вологі груди у межах схилових прирічкових місцевостей зайняті, відповідно, свіжою та вологою кленово-липовими дібровами. Заплавні місцевості долинних природних комплексів у межах дослідженого лісового масиву визначаються дещо меншим різноманіттям своїх екотопів. Переважають волога та сира кленово-липові діброви (D₃–D₄) (75,5 % вкритої лісом площі заплавних місцевостей). Четверта частина вкритої лісом площі (24,5 %) зайнята мокрим чорновільховим грудом (D₅).

Оцінка природності ландшафтної структури. Задля оцінки природності ландшафту дослідженого лісового масиву проаналізовано співвідношення на різних його ділянках (таксаційних виділах) природних та антропогенних елементів (рис. 2).

Рис. 2 – Розподіл земель дослідженого лісового масиву за елементами ландшафту

Переважну частину (88,3 %) ландшафтного комплексу становлять його природні елементи, серед яких 97,1 % площі займають лісові елементи ландшафту. Інші 2,9 % площі

природних елементів припадають на лучно-болотні комплекси. Серед антропогенних елементів ландшафту, які становлять 11,7 % загальної площі дослідженого лісового масиву, переважають деревні плантації і лісокультурні площі (48,3 %) та території під забудовою лісогосподарського підприємства (42,9 %). Всі інші наявні антропогенні ландшафтні елементи (транспортні шляхи та просіки, рілля, лісові площі після суцільної рубки, сади тощо) разом становлять лише 8,8 %. Таким чином, досліджений ландшафтний комплекс за своєю природністю належить до другого типу структури ландшафту – типу Б із переважанням природних елементів і невеликим представництвом антропогенних, що обумовлює загальну компактність природної структури при незначній антропогенній фрагментації території.

При характеристиці ландшафтно-територіальних комплексів лісових масивів, а саме при аналізі природності ландшафтів, велике значення також має оцінка ступеня їхнього антропогенного перетворення. Відповідно до рангу антропогенного перетворення кожного виду природокористування, врахованого в межах дослідженого району, та залежно від характеру їхнього перетворювального впливу на ландшафт (індексу глибини перетворення кожного виду природокористування) розраховано коефіцієнт антропогенного перетворення ландшафту дослідженого лісового масиву, який становить 2,72. Згідно з відповідною шкалою ступеня антропогенного перетворення природно-територіальних комплексів ландшафт дослідженої території відноситься до умовно неперетворених ландшафтів.

Висновки. Ландшафтно-територіальний комплекс модельного лісового масиву урочища «Великий ліс» Південного лісництва Данилівського ДДЛГ УкрНДІЛГА, сформований з елементів рельєфу долинних і плакорних природних комплексів та представлений чотирма типами місцевостей, за своєю структурою є типовим для Південного Лісостепу України, репрезентативним для його лісогосподарського району – Харківського Лісостепу з дубовими, липово-дубовими лісами і лучними степами; відрізняється ландшафтним різноманіттям за елементами рельєфу та екотопологічною гетерогенністю (ТЛУ – від D₁ до D₅), наявністю невеликої маловодної річки Очеретянки – притоку р. Харків і декількох джерел питної води.

За природністю та ступенем антропогенного перетворення природно-територіальних комплексів ландшафт дослідженої території належить до другого типу структури ландшафту – типу Б та умовно неперетворених ландшафтів із переважанням природних елементів і невеликим представництвом антропогенних, що обумовлює загальну компактність природної структури при незначній антропогенній фрагментації території.

За комплексом ландшафтних критеріїв цей ландшафтно-територіальний комплекс має регіональну природоохоронну цінність. Площа території є достатньою для створення резерватів регіонального значення таких категорій охорони, як пам'ятка природи, заповідне урочище, заказник та ландшафтний заказник.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гавриленко Е. П. Ландшафтно-екологическое обоснование территориальных схем и проектов природопользования / Е. П. Гавриленко. – К. : Фитосоцицентр, 2003. – 188 с.
2. Геоботаничне районування Української РСР / [за ред. А. І. Барбарича]. – К. : Наук. думка, 1977. – 304 с.
3. Географія України. Атлас. – К. : НВП Картографія, 1999. – 41 с.
4. Геренчук К. І. Про фізико-географічне районування Української РСР / К. І. Геренчук // Фізична географія і геоморфологія. – 1981. – Вип. 26. – С. 7–15.
5. Глущенко Ю. І. К вопросу о ландшафтном обосновании формирования и развития сети охраняемых природных объектов и территорий / Ю. И. Глущенко, В. В. Молодыхенко // Роль охоронюваних природних територій у збереженні біорізноманіття : матеріали конф. м. Канів, 8–10 вересня 1998 р. – Канів, 1998. – С. 8–9.
6. Дендрозологічний каталог природно-заповідного фонду Лісостепу України / [під ред. С. Ю. Поповича]. – К. : Аграр Медіа Груп, 2011. – 800 с.
7. Екологічний атлас Харківської області / Держ.упр.екології та природних ресурсів у Харк.обл. – 2-е вид., переробл. – Х. : УкрНДІЕП, 2005. – 83 с.

8. Експрес-оцінка стану територій природно-заповідного фонду України та визначення пріоритетів щодо управління ними / Б. Г. Проць, І. Б. Іваненко, Т. С. Ямелинець, Е. Станчу.– Львів : Гриф Фонд, 2010. – 92 с.
9. Європейська ландшафтна конвенція (укр/рос) від 20.10.2000 р., ратифікована Законом України № 2831-IV від 07.09.2005, ВВР, 2005, № 51, ст. 547 // Офіційний вісник України від 27.09.2006. – 2006. – № 37. – ст. 2566. – С. 133.
10. Збереження біорізноманіття України : Друга національна доповідь / [під загальн. ред. Я. І. Мовчана, Ю. Р. Шеляга-Сосонка]. – К. : Хімджест, 2003. – 112 с.
11. Каталог раритетного біорізноманіття заповідників і національних природних парків України. Фітогенетичний фонд, мітогенетичний фонд, фітоценотичний фонд / [під ред. С. Ю. Поповича]. – К. : Фітосоціологічний центр, 2002. – 276 с.
12. Комплексное лесохозяйственное районирование Украины и Молдавии / [С. А. Генсирук, В. С. Бондарь, С. В. Шевченко и др.].– К. : Наук. думка, 1981. – 360 с.
13. Лісовий кодекс України / Постанова Верховної Ради України від 21 січня 1994 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 17. – Ст. 99.
14. Методичні рекомендації з моніторингу лісів України І рівня / Затверджено Науково-технічною радою Держкомлісгоспу України, Прот. № 1 від 18 березня 2002 р. – Х. : УкрНДІЛГА, 2002. – 35 с.
15. Наукові й правові засади та стратегічний план дій щодо впровадження оселищної концепції збереження біотичного та ландшафтного різноманіття в Україні / О. О. Кагало, Б. Г. Праць, Г. Зінгстра, В. А. Костюшин // Біотопи (оселища) України: наукові засади їх дослідження та практичні результати інвентаризації : матеріали робочого семінару, Київ, 21–22 бер. 2012 р.). – К.–Львів, 2012. – С. 163–167.
16. Оселищна концепція збереження біорізноманіття: базові документи Європейського Союзу / [ред. О. О. Кагало, Б. Г. Проць]. – Львів : ЗУКЦ, 2012. – 278 с.
17. *Погребняк П. С.* Лісова екологія і типологія лісів / П. С. Погребняк. – К. : Наук. думка, 1993. – 496 с.
18. *Попович С.* Природно-заповідний фонд / С. Попович, М. Стеценко // Розбудова екомережі України. Програма розвитку ООН (UNDP). Проект «Екомережі». – К., 1999. – С. 42–52.
19. Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок / Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 733 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 16. – 589 с.
20. Природно-заповідний фонд Харківської області / [О. В. Клімов, О. Г. Вовк, О. В. Філатова та ін.]. – Х. : Райдер, 2005. – 304 с.
21. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» : Закон України, 21 вересня 2000 р. № 1989-III // Урядовий кур'єр.– 2000. – № 207. – Дод. 2. – С. 3–16.
22. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення регіональних та місцевих схем екомережі : Наказ Міністерства Охорони навколишнього природного середовища України від 13.11.2009 р. № 604 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-222023.html>
23. Про приєднання до Конвенції 1979 року про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі : Закон України, 29 жовтня 1996 р. № 436/96-ВР, ратифікована – у травні 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 50. – Ст. 278.
24. Про природно-заповідний фонд : Закон України, 16 червня 1992 р. № 2456-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – 25 серпня. – № 34. – Ст. 502.
25. Про ратифікацію Європейської конвенції про охорону археологічної спадщини (переглянутої) : Закон України, 10 грудня 2003 р. № 1369-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – Ст. 224.
26. Про ратифікацію конвенції про охорону біологічного різноманіття : Закон України, 29 листопада 1994 р. № 257/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 49. – Ст. 433.
27. *Яценко П. Т.* Репрезентативність природоохоронних об'єктів: критерії та рівні оцінки / П. Т. Яценко // Наук. Вісник УкрДІТУ : Проблеми та перспективи розвитку лісового господарства. – 1998. – Вип. 9.2. – С. 226–229.
28. Resolution No. 4 (1996) listing endangered natural habitats requiring specific conservation measures [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1475213&Site=DG4-Nature&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>

Bondaruk G. V., Bondaruk M. A., Tselishchev A. G.

IDENTIFICATION OF NATURE CONSERVATION VALUE OF WOODLANDS USING LANDSCAPE CRITERIA

Ukrainian Research Institute of Forestry & Forest Melioration named after G.M. Vysotskiy

Methodological approach for the identification of nature conservation value of woodlands according to the system of landscape criteria (naturalness, uniqueness, landscape diversity, representativeness, cultural importance) adopted on the national and international levels was examined on the example of landscape-territorial complex of woodland managed by forestry enterprise. There was founded that the investigated landscape-territorial complex according to its structure is typical for Southern Steppe and Forest zone of Ukraine and representative for one of its forestry district – Kharkiv Steppe and Forest district with oak and linden-oak forests and meadow steppes. Simultaneously, this complex

is notable for its landscape diversity on topographic features and ecotopological heterogeneity. According to its naturalness and the extent of anthropogenic transformation, this is conditionally non-transformed landscape complex with the dominance of natural elements and only a few numbers of anthropogenic elements. It causes the overall compactness of its natural structure under the inconsiderable anthropogenic fragmentation of the territory. This landscape-territorial complex has regional nature conservation value identified on the basis of criteria set. The area of this woodland is quite enough to establish such forest reserves of regional importance accepted in Ukraine as natural monument, reserved forest district, partial forest reserve or landscape partial reserve.

К е у w o r d s : landscape-territorial complex, landscape criteria, anthropogenic transformation of landscapes, nature conservation value, woodlands.

Бондарук Г.В., Бондарук М.А., Целищев А.Г.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРИРОДООХРАННОЙ ЦЕННОСТИ ЛЕСНЫХ ТЕРРИТОРИЙ ПО ЛАНДШАФТНЫМ КРИТЕРИЯМ

Украинский научно-исследовательский институт лесного хозяйства и агролесомелиорации им. Г. Н. Высоцкого

На примере ландшафтно-территориального комплекса лесного массива модельного лесхоза отработаны методические основы определения природоохранной ценности лесных территорий согласно системе ландшафтных критериев (природность, уникальность, ландшафтное разнообразие, репрезентативность, культурное значение), принятых на государственном и международном уровнях. Установлено, что по комплексу критериев данный ландшафтно-территориальный комплекс имеет региональную природоохранную ценность. Площадь территории является достаточной для создания резерватов регионального значения таких категорий охраны, как памятка природы, заповедное урочище, заказник и ландшафтный заказник.

К л ю ч е в ы е с л о в а : ландшафтно-территориальный комплекс, ландшафтные критерии, антропогенное преобразование ландшафтов, природоохранная ценность, лесные массивы.

E-mail: bondaruk_georgy@list.ru

Одержано редколегією 05.03.2013 р.